

Koldus keresztút

Váli Dezső stációi

ROCKENBAUER ZOLTÁN

A Koldus keresztút csak azért nem tekinthető Váli Dezső életművében egyedülállónak, mert mindjárt két változatban is létezik. Zavarba ejtő alkotás, amelyről szerzője úgy tartja, hogy élete legfontosabb munkája, és leginkább méltó arra, hogy fennmaradjon. Pedig Váli Dezső elsősorban festő – és ez nem festmény. Váli fotóművész is – ám ezek nem az ő fényképei. Váli festőként és fotóművészként is kerüli az emberábrázolást – itt viszont jeleneteket látunk. Hol hát a fogódzó, amellyel mégis biztosan helyezhető el a sorozat az oeuvre-ben?

Szakralitás

A szakrális szempont ilyenek tűnik. Váli Dezsőről tudható, hogy gyakorló katolikus, művészete nem választható el megélt hitétől. Minden festményét – a műterembelsőről készült képeit is – szakrálisnak tartja. „A hitem nem abban jelenik meg, hogy vallásos témával foglalkozom (...) – vallja. – Számomra ha egy kép nem szakrális, akkor az nem kép. Én így képelem.”¹ Más szavakkal: minden ihletett alkotás szakrális. „A remekmű egy villám fényénél megmutatja Isten köpenye szegélyét.” – szól a művésztől (és a művész által) sokat idézett gondolat. Par excellence vallási témájú képet alig festett. Egy korai Golgotát, valamint egy Krisztus-

ábrázolást utóbb megsemmisített – Váli gondosan szelektálja saját életművét –, a korai, absztrakt korszakának egyik legszebb képe viszont az Angyali üdvözet – A/1969/12 címet² viseli, és ekkor készült a Fehér angyal – A/1969/17 is. Ezt követően hamarosan rátalált a keresztút-témára, és az idők folyamán többször, különböző technikákkal feldolgozta azt.

A közvetlen ihletet egy nehezen megérlelt, negatív tapasztalattól nyerte. 1970-ben autóstoppal eljutott a francia Riviérához közel lévő vence-i dominikánus kolostorhoz. Az Henri Matisse alkotásaival díszített Chapelle de Rosaire-ben látott, csempére festett keresztút hosszú vívódásra készítette, melynek végén arra a következtetésre jutott, hogy ez a stilizált ábrázolás nem tetszik neki. Megpróbálta tehát megfogalmazni a saját keresztútját. Jelekkel, piktogramokkal kísérletezett, számos próbálkozást elvetett, összetépett. Mindössze egy tussal készült változat (B/1970/13) maradt fenn, bár évtizedek óta lappang. Később motivikusan ez lett az alapja az újságpapírra festett keresztút-változatoknak.

Még ugyanebben az évben, illetve a rákövetkezőben is, Váli nagyméretű, nonfiguratív pannókon dolgozta fel a témát. Ezekből csak a két utolsó maradt meg: az egyik ma a szentendrei Ferenc Gimnázium tulajdona (Barna keresztút – A/1971/02), a másik – némi kitéréssel – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre került (Nagy keresztút – A/1971/10). A pannók, hasonlóan a korábbi

„Újságpapír-keresztút” (B/1988/16)

grafikához, egyetlen keretbe foglalva jelenítik meg a stációt. „A hosszúkás befoglaló forma adódott, hogy világos legyen a történet iránya – írja. – A keresztalál-állomásnak négyszeres méret dukál. Ez úgy volt megoldható, ha egy másik tábla is kétszeres nagyságú. Három, 2,7 méteres változat született, egy kisebb méretű pedig más irányt vett, bármennyire igyekeztem. Végül elkészült a Nagy keresztút – A/71/10. (Sokáig lógott a Nemzeti Galéria raktárfolyosóján letétként, de végül nem hagytam ott, túl nagy a kép, soha nem lesz helyük kiállítani.) Evvel a feladatot megoldottnak éreztem. A stációk feliratát sokáig fogalmaztam, kis réztáblák, a keretre csavarozva. Nem hibátlan a Nagy keresztút logikája, de alkalmas volt arra, hogy a történetet egy egységnek kezeljem: a páros számú, vagyis felső kockák kettőtől tízig találkozásokról szólnak, tehát statikusak, pontszerűek, az alsók pedig a történet folyamát rajzolják, akár az elektrokardiogram egy haldokló gyengülő szívverését.”³³

Mindazonáltal a pannók „csak” festmények maradtak, nem kerültek – egyberótt formájuknál fogva nem is kerülhettek – ténylegesen vallási funkcióba. Amikor azonban Váli újra a témához nyúlt, változtatott ezen.

A keresztút-téma

A keresztút eredete a 14. századra nyúlik vissza, a ferences szerzetesek vezették be egyfajta zarándoklat-pótlékként. A tényleges via crucis a hagyomány szerinti jeruzsálemi útvonal: Pilátus palotájától a Golgotáig. Hogy a hívek, akik nem juthatnak el a Szent Földre, maguk is átélhessék Krisztus utolsó földi útját, Európaszerte helyben kezdtek Kálvária-dombokat emelni a történetet megjelenítő stációkkal. Ma már a szabadban lévő kálváriákon kívül minden katolikus templomban található stációk, többnyire táblaképek formájában, melyek az idők folyamán megszilárdult rend szerint, XIV állomáson keresztül mesélik el a passiót Krisztus elítélésétől a sírba tételig, amelyhez olykor egy XV., a feltámadást megjelenítő kép is kapcsolódik. A keresztút-járás nem liturgikus cselekmény, de a vallási ájtatosság kiemelt formá-

ja, amelyet a hívek elsősorban a húsvétot megelőző böjti időszakban végeznek.

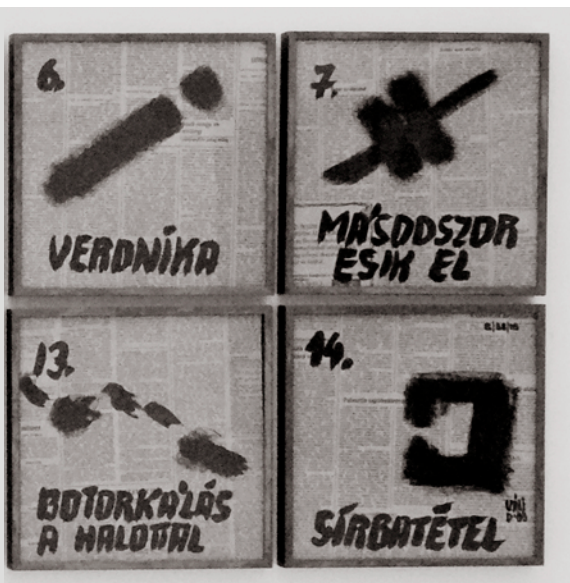
Mindezt azért szükséges felidézni, hogy megértsük, Váli keresztútjai 1988-tól már nem pusztán autonóm műalkotások, hanem azzal, hogy önálló táblákon jelennek meg, alkalmassá váltak a hitéletben való használatra is. Ez a lényegi változás nem függetleníthető attól a másodlagos inspirációtól, amely a művészt arra készítette, hogy tizenhét esztendővel a pannók után visszatérjen a témához. Válit közeli barátja, egy Ausztráliába emigrált ferences szerzetes kérte meg 1988-ban, hogy az adelaide-i magyar plébániatemplom számára postai úton elküldhető keresztutat fessen. A felkérés tehát meghatározta, hogy alkalmazott mű készüljön. Váli a grafikus változat piktogramjaihoz nyúlt vissza, és nem az olajképek nonfiguratív megvalósításához.

Az első adelaide-i keresztutat (B/1988/07) követően továbbfejlesztette a koncepciót. Ezúttal a sima, fehér papírlap helyett érdesebb faktúrájú hátteret keresett, és az újságpapírra esett a választása. Hogy elkerülje a nyomtatott hírek okozta áthallásokat, először 180 fokban elfordított lapokat akart használni, de aztán meggondolta magát. Az Izraelre, Palesztinára utaló hírek vagy a távolabbi asszociációkat felidéző kifejezések, a művész elmondása szerint, pusztán véletlen egybeesések. Ebben az évben öt sorozat készült, amelyből hármat tartott meg: egy „barna változatot” (B/1988/09), ez jelenleg a Pannonhalmi Benecs Gimnázium diákkápolnájának hátsó falaira van kitéve, valamint két „verzál betűset” (B/1988/11) a Kecskeméti Piarista Gimnázium, illetve a budapesti Piarista Rendház számára (B/1988/16).

1989-ben még további négy született, mind összefüggésben a közösségi használattal. Így került egy változat a pasaréti Ferences Rendházhoz (B/1989/02 – erre később helyben egy közérthetőbb változatot festettek!), továbbá a szegedi Miasszonyunk Iskolanővérekhez (B/1989/08), egy második sorozat az adelaide-i magyar plébánia templom számára (B/1989/41), valamint a lelkigyakorlatos ház céljára magántulajdonba (B/1989/42). Hogy ezeket az alkotásokat szokatlan megjelenésük dacára az egyház befogadta, mi sem mutatja jobban, minthogy a jeles teológus, Jelenits István piarista szerzetes elemzést közölt a műről a *Vigíliá*-ban.⁴

Jelek helyett koldusok

A gesztusjelekké redukált grafikus változat után jelentős fordulat következett. Váli szinte azonnal újabb sorozatot tervezett, ám ezúttal fotográfiák felhasználásával. Először felmerült benne, hogy a *National Geographic Magazin*ban látott, éhező afrikai gyerekekről készült fényképekből készítsen montázst, ám az ötletet végül túlságosan direktnek találta, és elvetette. Elképzeléseit megosztotta barátjával, Szüts Miklós festőművésszel: „Szütsöt fölhívtam és elmeséltem a keresztutat – telefonba rögtön azt mondta, fotózzam meg én. Mondom, nem tudok figurát fotózni. Sohasem.”³⁵ Szüts absztrakt műtermi fotókat javasolt, de Váli másként döntött. A Munkásmozgalmi Múzeum fényképtárából választott ki tizennégyet a két világháború között készült szociofotókból. Ezúttal is pusztán a téma volt számára fontos, nem volt tekintettel arra, hogy ismert vagy ismeretlen darabokhoz nyúl, az eredeti szerzőket, címeiket fel sem jegyezte. Így közismertebb alkotá-

sokat is beválogatott: Feledi Sándor: Sétálók a Múzeum körúton, 1937. (I. stáció), Kálmán Kata: Szénkihordó, 1931. (IX.), Ladányi László: Cipőtisztító gyerek, 1930-as évek (X.). A fényképmásolatokat az általa kedvelt kvadrátformára vágta, és tussal írta fel a stáció-címeket. A Koldus keresztút – B/1989/44-ből három eredeti, zselatinos ezüst papírnagyítás készült, egy a Nemzeti Galéria, míg egy másik a pannonhalmi Főmonostor tulajdona lett, a harmadikat egy NDK-beli imaközösség kapta meg. Angol változat is van, ezt a művész a pápának szánta hivatalos ajándékkul a Magyarországra látogatása alkalmára, ám végül ez a sorozat a CEU Nádor utcai épületébe került.

A fotografikus megoldás újabb jelentésréteggel bővítette a keresztutat. Míg a korábbi nonfiguratív, illetve piktografikus ábrázolással a passió-történet narratív elemeit minimálisra redukálta, most valódi – jóllehet nem bibliai – jeleneteket állított a középpontba. A szociofotók a jelenhez közelítik a szenvedéstörténetet, de azzal, hogy a művész két emberöltővel korábbi fényképekhez nyúlt vissza, mégis bizonyos eszmei távolságot tartott. A képek csak első ránézésre egyneműnek, valójában igen sokfélék, és a jelentéstartalmuk is változatos. Váli szándékosan hangszerelte a sorozatot tartalmilag eklektikusra: „A legnagyobb eredménye számomra az, hogy általában a keresztutaknál a harmadik stációnál már lehet tudni, milyen lesz az összes többi, mert egy séma. Ezeknek a megközelítési/absztrakciós szintje mindnek más.”⁶ – mondta.

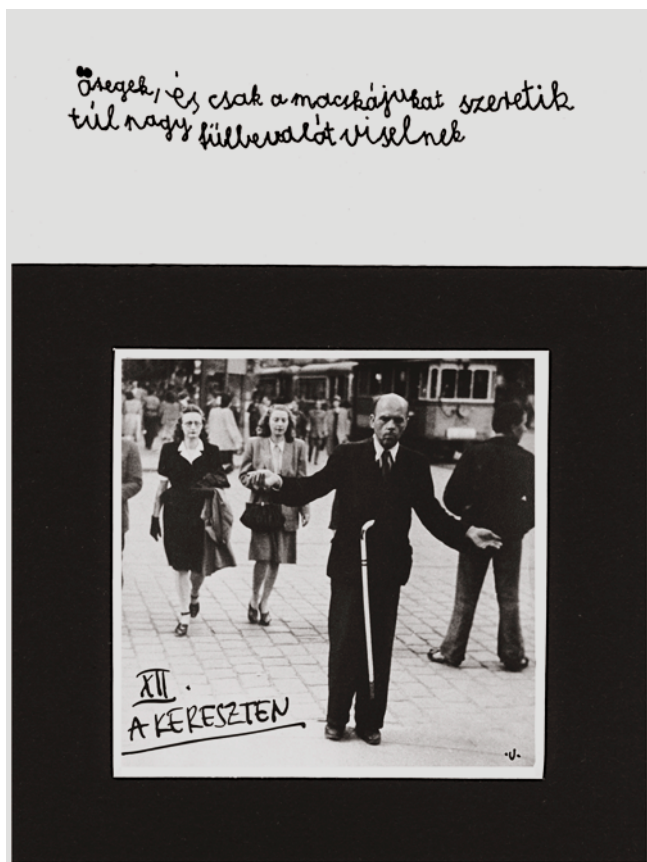
A választott jelenetek egy része megrendítő (így adekvátnak érezzük a passióval), más képek viszont kifejezetten ironikus hatást keltenek. Mindjárt az első stáción („Akik halálra ítélték”) a címmel ellentétben nem koldusokat, hanem jól öltözött ifjakat látunk, hasonlóan a nyolcadikhoz („siratóasszonyok”), amely

egymással csevegő, elegáns hölgyekről készült. Ez utóbbi kép sugallta gunyoros kontraszt világos értelmet nyer, ha eszünkbe idézzük Jézus szavait: „Jeruzsálem leányai, ne engem sirassatok, hanem magatokat és gyermekeiteket sirassátok; mert jönnek majd olyan napok, amikor ezt mondják: Boldogok a meddők, az anyaméhek, amelyek nem szültek, és az emlők, amelyek nem szoptattak!” (Lk 23,28–29.) A kereszt felvétele (második stáció) ugyancsak kontraszthatásra épül, hiszen a fotón egy utcaseprő (feltehetően) lótrágyát takarít fel: az asszociáció a „nehéz sors” és a „kereszt” paradigmán alapul, amit vizuálisan a seprő árnyéka által kirajzolt kereszt is megjelenít. A kereszt hordozásához kapcsolható munkásábrázolások (3., 5., 7., 9.) önmagukért beszélnek, nem követelnek különösebb értelmezést. Meghökkenítő azonban a negyedik stáció („Találkozik Máriaival”), ahol egy megbilincselte embert – Krisztus-analógia – vezetnek felénk a rendőrök, és ez a beállítás minket, a nézőket helyez Mária pozíciójába. Hasonló transzponálással találkozunk „Veronika” esetében (hatodik stáció), ahol nem Krisztus arcának lenyomata van a képen, hanem egy barátságosan mosolygó asszony. „Veronika” arcára tekintvén a néző kerül Jézus szerepébe. Talán a tizedik stáció a legpoétikusabb: a „Levetkőztetik”, azaz Krisztust megfosztják ruháitól. Váli az inverzére fordítja a címet, hiszen a képen egy férfi a cipőjét pucoltatja, amely épphogy az úri *felöltöztetés* utolsó stádiuma. A lealacsonyító munkát végző gyermek látványa azonban mégis Krisztus megaláztatását idézi, így billenti helyére a mögöttes morális tartalom a képi paradoxont. Talányos elsőre a tizenegyedik stáció is („Keresztre szegeznek”): vak koldust és egyenruhásokat látunk. A szerencsétlen hiába kéreget, a járőrök elmennek mellette – ahogy a megfeszített Krisztust is közömbösen nézte az őt korábban prófétaaként ünneplő tömeg. Ugyancsak világtalan invalidus a főszereplője a tizenkettedik, „A kereszt” állomásnak. A kéregető széttárt karja a feszületet jeleníti meg, de sem a mozdulat, sem az övéről lógó fehér bot nem kelt részvétet a körötte lévőkhben. A tizenharmadik kép: koldus-piéta – a földön ülő asszony a gyermekével –, míg a záró stáció, amely Válinál „A sírkamra” címet viseli, a hajnali nagyvárost láttatja, egy fázósan kabátba burkolózó, magányos alakra süt a felkelő nap fénye, amely e fagyott, rideg világban a megváltás reményét hordozza.

Hittanlecke felnőtteknek

A Koldus keresztút fogadtatása a tagadhatatlan sikere ellenére sem nélkülözte a kritikus hangokat. „[Sziüts] Miklós szerint ez a munkám: *giccs. Lehet.*” – szól Váli egy naplójegyzete.⁷ Mások azt kifogásolták, hogy a keresztény hit szellemében nem a szegényeket kell sajnálni, hiszen maga Krisztus is a szegénységet választotta, hanem a bűnösöket. Váli ezt a bírálatot megalapozottnak tartja, de úgy véli, hogy az általa választott érzelmi megközelítés mégiscsak segíti a nézőt a keresztút üzenetének befogadásában. Mi sem igazolja ezt jobban, minthogy az evangélikus egyház 2013-ban, a nagybőjt idején tizennégy napos elmélkedés-sorozatot szentelt a műnek.⁸

Váli azonban újfent továbbgondolta a témát, és egy második verziót is készített. A közvetlen alkalmat ezúttal a *Mozgó Világ* felkérése jelentette: úgy érezte, hogy az oldalankénti közlésében a kvadrátforma problematikus lesz, ezért esztétikai okokból álló téglalapokká alakította át a képeket. Az így nyert üres helyekre

I. Akik halálra ítélték

sajátos feliratok kerültek, amit Váli megbocsátás-imának nevez. E szöveg összeállítása 1985-re nyúlik vissza, egy általa vezetett háromnapos lelkigyakorlathoz, amelynek a témája a megbocsátás volt. A karizmatikus imaközösség vezetését egyébként Váli épp attól az Ausztráliába emigrált pap barátjától vette át, akinek felkérésére a grafikus keresztutat készítette.

A művész tehát kislfiával, az akkor hétéves Miklóssal a fotók fölé íratta a stációkra porciózott listát: „*Hittanlecke felnőtteknek is. Békét akarsz? Magadnak is. Egyszer és mindenkorra meg akarsz-e bocsájtani mindenkinek? Azoknak, akik: bűdösek; a boltban becsaptak; gumibotot hordanak; rosszul javították meg a vízcsapodat; félrekezeltek édesanyádat; akiket a mamád utál; ellenségei minden hitnek; gyűlölik a magyarokat; tehetségesebbek nálad; nem figyelnek rád eléggé; lehányták a lépcsőházat; bömböltetik a magnót éjjel; nem adták neked kölcsön a...; nem hitték el neked, hogy...; mással randevúztak helyetted; szebbek nálad; egyszerűen csak jól elkéstek; megverték, vagy szüleidet akárcsak sportban; gazdagabbak; fecsegősek; megették a tízóraidat; tehetségtelennek tartanak; megmosolyognak; eltörték a kedvenc bögrédet; vezetnek téged, pedig alkalmatlanok rá; pornót készítenek; öregek, és csak a macskájukat szeretik; túl nagy fülbevalót viselnek; meg akarsz-e bocsájtani Hitlernek; minden diktátornak; minden nációnak; meg tudsz-e bocsájtani az Atyának, hogy jobb sorsot szánt neked, – és ezért most keresztbe tett neked? És magadnak, hogy a múltkor olyan csacsi voltál? És hálát akarsz-e adni mindezekért?!⁷⁹*”

Tartalmilag ez a szöveg is szembetűnően eklektikus: általános (közösségi) sérelmek keverednek személyre szabottakkal, égbekiáltó bűnök (látszólagos) jelentéktelenségekkel. Váli szerint a megbocsátás öntisztító folyamat, mindig az egyénhez van köze; miként tud eljutni csip-csup dolgoktól odáig, hogy Hitlernek is

II. Fölveszi a keresztet

meg kell bocsátani, sőt, magának az Istennek. Hogy mindez ne kioktatásként hasson, választotta a botladozó gyermekírást.

A keresztút-járás rítusa, amely ugyancsak a belső megtisztuláshoz vezető út egyik lehetséges alkalmá, így kerül interakcióba a megbocsátáson keresztüli önvizsgálattal. Ami összekapcsolja e kettőt, az Krisztus keresztben elmondott utolsó hét szava közül az első: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lk 23,34).

Utolsó állomás

A Hittanlecke felnőtteknek – B/1990/23 eredeti, kézirásos változata magángyűjtőhöz került, de printek is készültek belőle. Azt hihetnők, hogy Váli Dezső ezzel befejezettek tekintette a keresztút-témát, de tizenhárom év elteltével újra elővette, és fiával, aki időközben felcseperedett, grafikailag némileg átdolgozták (Hittanlecke a keresztútról – B/2003/08), amelyből újabb printek születtek.

Lesz-e vajon újabb stáció? ■

JEGYZETEK

¹ C.7600. <http://deske.hu/iras/html/pogany-vali.htm>

² Váli Dezső a címekhez hozzáilleszt egy kódot, ami alapján dokumentumait nyilván tartja. A kódok segítségével minden darab visszakereshető a deske.hu weboldalon.

³ Váli Dezső: Váli. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1997, 16–17. oldal.

⁴ Jelenits István: Gondolatok egy modern Keresztút előtt. Vigília 2012. 1. 37–40. oldal.

⁵ Levél Hídvégi Máténak Kanadába. Budapest, 1989. 11. 27. – C. 02032-2035.

⁶ C.15039 – 044. <http://deske.hu/iras/html-2015/koldus-ker-beszalgetes.htm>

⁷ Idézi: P. Szűcs Julianna: Kolduskeresztút. Objektív sorok szubjektív szándékból. Népszabadság, 1993. január 16.

⁸ <http://www.evangelikus.hu/bójtj-koldus-keresztut-sorozat-2013>.

⁹ Első közlés: Váli Dezső: Kolduskeresztút. Hittanlecke felnőtteknek is. Mozgó Világ, 1990. 16. évf. 4. sz., 62–76. oldal.

III. Elesik

IV. Találkozik Máriával

V. Cirenei Simon

VI. Veronika

VII. Másodszor esik el

VIII. Siratóasszonyok

IX. Harmadszor

X. Levetkőztetik

XI. Keresztre szegezik

XII. A keresztén

XIII. Levétel a keresztől

XIV. A sírkamra